

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ НА СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА

Гаркавенко Н. В., канд. психол. н.

Доскач С. С. канд. психол. н.

Україна, м. Чернівці, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6019

ARTICLE INFO

Received: 15 May 2018

Accepted: 21 June 2018

Published: 12 July 2018

KEYWORDS

concept of profession,
social representations,
field of representations,
image of profession,
profession of psychologist.

ABSTRACT

An analysis of social representations by scientists from different points of view is carried out. The views on the content and structural components of social representations and their influence on the views about the future profession from students-psychologists are highlighted. The influence of social representations on the peculiarities of the formation of their professional self-consciousness is analyzed. The functions of social representations that influence the image of the profession of a psychologist are revealed. The idea is based on the fact that external social (conditions of study, the direction of training of specialists) and internal (individual-characterological features of an individual) factors influence on social representations. The results of the surveyed by us students-psychologists were analyzed, which highlighted the opinion that the social representations are influenced by: the need for knowledge of social psychology, the development of personal individual qualities, general and social intelligence, the possession of communicative skills, the ability to navigate social events. The opinion that the corrective and training work on developing social representations of students will enable the flow of the specifics of images and create adequate ideas about the profession of a psychologist.

Citation: Гаркавенко Н. В., Доскач С. С. (2018) Vplyv Sotsialnykh Uiyavlen Studentiv na Stvorennia Obrazu Maibutnoi Profesii Psykholoha. *World Science*. 7(35), Vol.3. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6019

Copyright: © 2018 Гаркавенко Н. В., Доскач С. С. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Актуальність нашої статті зумовлена тим, що професія психолога вимагає підвищену особистісну готовність до здійснення професії. Важливою складовою в реалізації цього завдання є оволодіння майбутніми психологами соціальними уявленнями, що дасть змогу вирішувати складні професійні завдання. На особистісному рівні володіння студентами-психологами соціальними уявленнями допоможуть не тільки успішному виконанню майбутньої професії, а й сприятимуть осмисленню цінностей, усвідомленню соціальних правил та культурних патернів, визначатимуть їх поведінку. Соціальні уявлення наповнюють сенсом поведінку та соціальні відносини, вони включають в себе інформацію, переконання, думки, образи, установки тощо. Таким чином, соціальні уявлення впливають на формування уявлень про професію у майбутніх психологів.

Метою нашої статті є розкриття і аналіз впливу соціальних уявлень на становлення особистості студента як майбутнього психолога.

Важливими характеристиками особистості психолога є його вміння розкривати та інтерпретувати навколишні соціальні події, осмислювати їх і на цій основі здійснювати фахові завдання. Для осмислення цього питання необхідно звернутися до теоретичних поглядів цієї

проблеми. Зміст соціальних уявлень дозволяє зрозуміти як співвідносяться знання про світ зі змінами в ньому. За допомогою соціальних уявлень суб'єкти інтерпретують явища навколишнього світу, надають сенс невідомому об'єкту, події, феномену, забезпечують їх усвідомлення. Це орієнтує людей у фізичному та соціальному світі, організовує їхню поведінку.

Аналіз літературних джерел про дослідження соціальних уявлень і їх вплив на професію психолога в сучасній літературі засвідчив існування різноманітних поглядів вчених: С. Московічі, А.М. Леонтьєва, С.Д. Смірнова, В.В. Петухова, Е.А. Клімова. Їх бачення поняття і образу світу стали провідними.

Французькому соціальному психологу Сержу Московічі належить дослідження соціальних уявлень, за допомогою яких він розкрив можливість дослідження соціальних ментальних утворень [8]. Запропонований ним новий підхід до вивчення соціально-психологічних явищ знайшов відгук. На сучасному етапі розвитку науки концепція соціальних уявлень володіє багатим теоретичним і експериментальним матеріалом.

Історія виникнення даної концепції С. Московічі свідчить про те, що у витоків ранніх уявлень про неї покладені роботи Е. Дюркгейма, які містять описи поняття колективного уявлення, а також праці М. Вебера, Г. Зімеля, Л.Леві-Брюля, Ж. Піаже, З. Фрейда [4, С. 10].

На думку Кеттела і Айзенка, «соціальні уявлення покладені в основу «психології», що використовується як не фахівцем, так і «науковою» логікою, яка передбачає аналіз особистості з точки зору професіоналів» [14, С. 9].

С. Московічі для інтерпретації досліджуваного поняття використовує наступне визначення: «Під соціальним уявленням ми розуміємо сукупність понять, виразів і пояснень, які виникають у повсякденному житті ... можна навіть розцінити їх як сучасні версії здорового глузду» [14, С. 10]. Жан-Клод Абрико у визначенні соціального уявлення вводить вказівку його змісту і детермінант: «... уявлення - це організована сукупність думок, установок, вірувань та інформації, що стосуються об'єкта або ситуації. Воно детерміновано одночасно самим суб'єктом (його історією, життям), соціальною та ідеологічною системою, до якої він долучений, і природою зв'язків суб'єкта з соціальною системою» [14, С. 10]. Деніз Жоделе зазначає: «Соціальні уявлення є модальностями практичного пізнання, спрямованого на розуміння і осмислення соціального, матеріального і ідеального (духовного оточення). Вони мають специфічні характеристики в системі організації змісту, розумових операцій і логіки». [4, С. 25].

Необхідно зазначити, що зміст поняття «соціальне уявлення» подається науковцями з різних точок зору і описах. Зокрема, важливою дифініцією у концепції соціальних уявлень є, опис її функціональної сторони. С. Московічі визначає три функції, які відіграють соціальні уявлення.

Перша – функція інструментального пізнання. За своїм походженням вона більш трансформаційна, ніж інформаційна, у зв'язку з тим, що уявлення виконують переведення опису в пояснення.

Друга функція соціальних уявлень - адаптаційна. Призначення її полягає у тому, щоб «адаптувати соціальні факти, явища політичного, наукового плану до вже сформованих, існуючих поглядів, думок, оцінок» [4, С. 44].

Третя функція соціальних уявлень - функція регуляції поведінки. Її зміст можна розкрити на прикладі взаємодії двох осіб. У ряді досліджень було показано вплив на поведінку уявлення про партнера, уявлення про завдання, уявлення про ситуацію, уявлення про отримувача. Дуаз підкреслював важливість функції регуляції поведінки соціальних уявлень і представив у визначенні: «Уявлення є схемами, внутрішніми принципами організації соціальних груп, які спрямовують їх розвиток і поведінку у відповідності до специфічних позицій, які займають групи в даному суспільстві по відношенню один до одного» [4, С. 12].

Відповідно до робочої моделі, запропонованої Московічі існує три найважливіших емпіричних структурних виміри соціальних уявлень: інформація, поле уявлення і установка.

Інформація розуміється як сума знань про об'єкт уявлення, ступінь інформованості про об'єкт соціального уявлення, його певний рівень - необхідна умова формування уявлення.

Поле уявлення - це оригінальне поняття концепції, що характеризує організацію його змісту з якісної сторони. Поле подання існує там, де представлено «ієрархізована єдність елементів», більш-менш виражена насиченість змісту, наявні образні і смислові властивості уявлень [10, С. 16]. Зміст поля уявлень є характерним для певних соціальних груп. Для операціоналізації поняття поля уявлень Московічі пропонує модель фігуративного ядра (схеми) уявлень.

Установка в концепції Московічі, відповідно до загальноприйнятого вживанням терміна, виражає загальне (позитивне або негативне) ставлення суб'єкта до об'єкта пізнання. В

процесі розробки поняття соціального уявлення установка займає місце одного з вимірів уявлень, що відображає готовність суб'єкта уявлення висловити власне судження [8].

Важливим у теоретичному баченні даної проблеми є погляди Д. Жоделе, яке виокремив шість підходів до соціальних уявлень в сучасних дослідженнях.

Перший, в центрі уваги якого знаходиться когнітивна діяльність суб'єкта побудови уявлення, і досліджуються два виміри: контекстуальний (вплив ситуації) і групова ідентифікація.

Другий відповідає за процес утворення сенсу, який вкладається суб'єктом в уявлення, і запозичується їм з культури.

Третій вивчає уявлення як форму дискурсу, елемент комунікації, спілкування.

Четвертий впливає, з точки зору практичного досвіду суб'єкта, на формування уявлення, а саме: його соціального положення, інституційні норми.

П'ятий вивчає взаємодію соціальних груп і міжгрупових відносин, динаміку зміни уявлень в міжгрупових стосунках.

Шостий, найбільш близький до соціології, розглядає соціальні уявлення як продукт панівної ідеології [16, С. 44].

Зіброва С. В. досліджує образ професії як внутрішнє утворення, яке має характер узагальненості і відображає становлення професійної свідомості як суб'єктного, особистісного процесу з одного боку, і відповідає зовнішньому, специфічного змісту конкретної професійної діяльності - з іншого боку.

В якості такої структури у студентів Зіброва виокремлює образ майбутньої професії, який є відображенням у свідомості студента основного змісту його майбутньої професійної діяльності. Значення цієї структури свідомості для професійного становлення пов'язане зі змістом подібної форми суб'єктивного відображення в цілому. Образ визначається як суб'єктивна картина світу чи його фрагментів [6, С. 29].

Представлений вище (див. табл. 1) опис компонентів образу професії і їх змістовної частини можна конкретизувати стосовно професії психолога в наступному вигляді: така складова образу професії як мета, включає в себе уявлення про подальшу сферу діяльності, про спеціалізацію.

Таблиця 1. Змістовні характеристики компонентів образу професії

№ п/п	Компоненти	Зміст	Функція
1.	Цілі	Відображення соціального сенсу професії, її значення для суспільства, місця в суспільному виробництві.	Дана компонента виконує мотиваційну функцію.
2.	Засоби	Входять як зовнішні (конкретні інструменти), так і внутрішні (різноманітні засоби діяльності) засоби.	Інструментальна функція.
3.	Предметна галузь	Явища предметного світу, якими оперує даний професіонал.	Спрямованість, конкретизація діяльності.

Наступна складова включає усі засоби, які використовує фахівець – конкретні види діяльності (діагностична, корекційна, експертна тощо). Останньою складовою є предметна галузь, яка передбачає знання, вміння і навички людини в даній професії.

Таким чином, соціальні уявлення мають різнобічні теоретичні підходи вчених, які виокремлюють змістовну структуру, особливості, функції. У контексті соціальних уявлень виокремлюють компоненти образу професії, які складаються з: мети, засобів, предметної галузі, характеризуються змістом, відіграють певні функції.

На сьогоднішній день концепція соціальних уявлень володіє багатим теоретичним і експериментальним матеріалом і у своїй основі зводиться до вивчення уявлень про окремі об'єкти.

У нашій країні дослідження в рамках концепції соціальних уявлень проводились в набагато меншому ступені, однак вітчизняні психологи значну увагу приділяли такому інтегративному поняттю як «уявлення світу» або «образ світу». Термін «образ світу» з'явився у вітчизняній психології завдяки А. М. Леонтьєву, який відзначав, що сама проблема сприйняття в психологічній

науці повинна ставитися як проблема побудови в свідомості індивіда багатомірного образу світу, образ реальності. Психологію образу (сприйняття) він розглядає як знання про те, як в процесі своєї діяльності індивіди будують образ світу, в якому вони живуть і діють [6] (див. рис.1).

Цей підхід отримав свою конкретизацію і розвиток в роботах С. Д. Смірнова [11], присвячених проблемі активності психічного відображення. Він зазначає, що категорія способу є центральною категорією психології пізнавальних процесів. Цілісний образ світу виступає в якості інтегрального конструкта пізнавальної сфери особистості, який розкриває особливості пізнавальної діяльності представників професій типу людина-людина. Особистісні якості представників таких професій багато в чому визначаються складністю і плинністю розуму, нестандартністю у баченні предметів рас-перегляду, впливом, пошуку, принциповою розмитістю меж, що розділяють соціальні явища.

Найголовніше в сфері пізнавальних процесів особистості психолога є своєрідна духовна спрямованість розуму, спостережливість до проявів почуттів, інтелекту і характеру людини, до її поведінкових проявів, а також уміння або здатність фахівця подумки уявити, змодельовати саме її внутрішній стан, а не приписати їй свій власний або інший, знайомий з досвіду аспект. Важливим також є оптимістичний проектувальний підхід до людини, заснований на впевненості, що людина завжди зможе стати кращою.

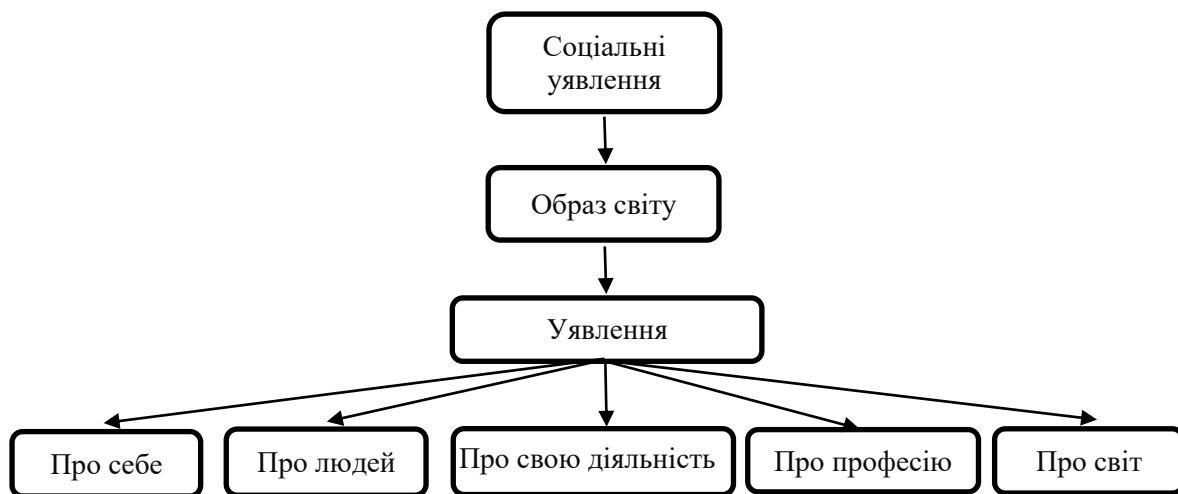

Рис. 1. Структура соціальних уявлень

Психологу необхідно володіти дуже важливою здатністю - співпереживати іншій людині, співчувати їй, радіти її успіхам. Особливістю емоційного складу особистості є здатність знову і знову переживати ті події, про які мова йшла не одноразово, і вміння передавати слухачам своє ставлення до них.

Важливою складовою особистості психолога, як професіонала є: спостережливість, саме, по відношенню до поведінки, проявів духовної діяльності людини, уміння відгукуватись на проблеми, доброзичливість, готовність безкорисно прийти на допомогу іншій людині, щире і діяльнісне занепокоєння долями людей (учнів, пацієнтів, підопічних тощо), терпіння та поблажливості до різних нестандартних проявів поведінки, зовнішнього вигляду, оформлення думок [11].

Професія психолога вимагає творчого складу розуму, здатності чітко уявляти, моделювати варіанти можливих наслідків дій людей, можливих результатів їх конфліктів, протистоянь або, навпаки, об'єднань [10].

Значною мірою на соціальні уявлення впливає така особистісна якість як саморегуляція, яка являє собою наявність витримки, здатності бути стриманим. Що впливає на вміння погоджувати свою поведінку, звернену на інших людей, з моральними та соціальними нормами, а це не завжди вдається.

Усі перелічені компоненти визначають сутність соціальних уявлень особистості. Значний вплив соціальні уявлення мають на створення образу професії психолога у студентів. У зв'язку з чим, доцільним є дослідження змісту, складових соціальних уявлень та особистісних якостей, які впливають на їх формування у сучасних студентів.

Результати дослідження. Для дослідження впливу соціальних уявлень студентів на професію відносно до висунутої вище гіпотези була розроблена спеціальна анкета. Питання анкети

створені на основі висновків відносно структури уявлень про професію, які ми отримали в результаті теоретичного аналізу, аналізу професіограми психолога, загальної характеристики спеціальності психологія і вимог до рівня підготовки майбутнього фахівця. Під час створення остаточного варіанта анкети ми використовували дані пілотажу початкових варіантів методики – відповіді, які найчастіше зустрічаються на поставлені питання відкритого типу, що вносились в оцінюючу шкалу.

Нами було проанкетовано 42 студенти-психологи 4-5 курсів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Анкетування мало на меті з'ясувати і проаналізувати уявлення студентів-психологів про майбутню професію. За результатами анкетування було проведене ранжування відповідей респондентів, результати якого представлені нижче у таблицях 2-6.

Таблиця 2. Узагальнені результати ранжування відповідей на питання: «Які індивідуальні особистісні якості сприятимуть роботі психолога?»

№ п/п	Варіанти відповідей	Результати	
		\bar{x}	ранг
1.	Креативність	6,5	6
2.	Високий рівень загального і соціального інтелекту	7,3	3
3.	Емпатія	6	10,5
4.	Відповідальність	5,3	12
5.	Уважність	6	10,55
6.	Спостережливість	7	4
7.	Рефлексія	6,4	7
8.	Стресостійкість	7,2	1,5
9.	Привабливість	7,2	1,5
10.	Оптимізм	6,4	7
11.	Допитливість	6,8	5
12.	Моральна стійкість	6,1	9,5

На думку студентів, в роботі психолога важливими є високий рівень загального і соціального інтелекту, спостережливість і допитливість. Необхідно зазначити, що на соціальні уявлення найбільше впливають саме відмічені особистісні якості. Набагато більше значення для розвитку соціальних уявлень психолога має загальний і соціальний інтелект, що і вважається нормальним для наших опитаних.

Таблиця 3. Узагальнені результати ранжування відповідей на питання: «Які професійні знання, уміння, навички важливі для роботи психолога?»

№ п/п	Варіанти відповідей	Результати	
		\bar{x}	ранг
1.	Знання соціальної психології	7,8	2
2.	Знання психології праці	7,9	6
3.	Фахові знання	7,6	8
4.	Знання іноземної мови	5,7	7
5.	Вміння орієнтуватися в соціальних подіях	7,9	1
6.	Вміння працювати на комп'ютері	7,9	6
7.	Володіння професійною етикою	8,4	2
8.	Комунікативні навички	8,7	1
9.	Організаторські здібності	8,2	3,5

За відповідями на дане питання можна констатувати, що важливими для роботи психолога є: вміння орієнтуватися в соціальних подіях, комунікативні навички, знання соціальної психології, володіння професійною етикою. Відмічений респондентами високий рівень значущості цих показників вказує на значний вплив розвитку соціальних уявлень на виконання професії психолога.

Таблиця 4. Узагальнені результати ранжування відповідей на питання: «Де Ви плануєте працювати після закінчення ВУЗу?»

№ п/п	Варіанти відповідей	Результати	
		\bar{x}	ранг
1.	Державна організація	5,7	2
2.	Комерційна структура	7,7	1
3.	Не державна (суспільна) організація	4,1	3
4.	Власна справа	3,2	4
5.	Приватна практика	3,1	5

Одним з показників наявності соціальних уявлень є спрямованість на професійну соціалізацію. Отримані дані вказують на високий рівень орієнтації студентів на майбутнє місце роботи в комерційних структурах і державних організаціях. З цього можна зробити висновок про те, що соціальні уявлення студентів відповідають роботі, яку виконує психолог.

Таблиця 5. Узагальнені результати ранжування відповідей на питання: «З якими видами діяльності студенти будуть найчастіше зустрічатися у своїй роботі психолога?»

№ п/п	Варіанти відповідей	Результати	
		\bar{x}	ранг
1.	Діагностична	7,8	3
2.	Корекційна	6,5	5
3.	Консультативна	8	2
4.	Експертна	7,4	4
5.	Науково-дослідницька	4,6	8
6.	Навчально-виховна	5	7
7.	Культурно-просвітницька	5,4	6

Результати відповідей на питання стосовно видів роботи, які студенти будуть виконувати у своїй роботі, виявились наступними. Статистично значущими для даної групи респондентів є: консультативна, діагностична і експертна види діяльності. Слід звернути увагу на той факт, що найменш важливі - культурно-просвітницька і навчально-виховна види роботи. Це свідчить про те, що на думку студентів психологу не важливо займатися такими видами роботи. І це зрозуміло, так як психологи ще навчаються і не мають достатнього рівня знань і досвіду роботи психолога.

Таблиця 6. Узагальнені результати ранжування відповідей на питання відносно того, чим корисна студентам професія психолога

№ п/п	Варіанти відповідей	Результати	
		\bar{x}	Ранг
1	Можливість особистісного зростання	7,8	1
2	Широке коло спілкування	7,5	2
3	Можливість професійного розвитку	7,9	3
4	Кар'єрний ріст	7,5	4
5	Гроші/ підвищення заробітної платні	6,8	5
6	Відчуття стабільності, впевненості у завтрашньому дні	6,8	6
7	Задоволення від діяльності	7,7	7

Аналіз результатів опитування засвідчив, що найбільш корисна професія психолога тим, що є можливість особистісного зростання і широке коло спілкування. Це свідчить про наявність однієї зі сторін соціального уявлення, які певною мірою впливають на особливості саморегуляції психолога, а саме, постійне вдосконалення своїх знань і навичок, прагнення бути відкритим до інновацій, швидкоплинних процесів соціального руху, саморозвитку, бути обізнаними в поточних суспільних подіях. В іншому випадку руйнується взаєморозуміння з оточуючими.

Результати проведеного нами анкетування засвідчують, що студенти у своїх уявленнях про професію психолога частіше вказують на володіння особистісними індивідуальними якостями, такими як загальний і соціальний інтелект. Для успішного виконання роботи психолога, на першому місці, необхідні знання з соціальної психології, а також вміння орієнтуватися в соціальних подіях. У своїй роботі психолог, на думку опитаних студентів, найчастіше виконує консультативну роботу. Користь професії психолога, зазначили студенти полягає у тому, дає можливість особистісного зростання.

Статистичний аналіз підтвердив думку про те, що соціальні уявлення значною мірою впливають на думку студентів про можливе місце роботи психолога, галузі спеціалізації, важливих знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей необхідних для успішного виконання психологічної діяльності.

На основі отриманих результатів теоретичного і практичного аналізу, можна виробити наступні рекомендації:

- Провести бесіду зі студентами стосовно виявлених результатів опитування;
- Під час читання навчальної дисципліни «Соціальна психологія» звернути увагу на практичне значення цієї теоретичної дисципліни;
- Під час проведення психолого-педагогічної практики підкреслити місце і значення навчально-виховної роботи;
- Під час проведення тренінгових занять звернути увагу на таку особистісну якість як емпатія.

У своїй статті ми прийшли до розуміння того, що уявлення про професію мають трьохвимірну структуру і складаються з цілей, засобів і предметної галузі професії.

Головним компонентом образу професії психолога є соціальні уявлення, які є базовими уявленнями про різноманітні об'єкти соціальної дійсності. На їх основі будуються уявлення про світ в цілому (образ світу), які відображують особистісні особливості кожної людини окремо. У свою чергу кожен індивідуальний образ світу включає в себе загальні уявлення про різноманітні предмети і явища життя, в тому числі і професію.

Висновки. Для психолога важливою особистісною властивістю є соціальні уявлення, які допомагають зрозуміти людину, вислухати її, оцінити серйозність проблеми, прийняти адекватне рішення про надання допомоги. У цьому процесі важливе значення набуває усвідомлене виокремлення реального зв'язку характеристик професійної діяльності з параметрами суспільної і особистісної значущості.

На основі вище зазначених теоретичних положень нами було сформульовано і емпірично перевірено гіпотезу відносно впливу соціальних уявлень студентів на образ професії психолога. Виявлені нами погляди стосуються необхідності знань соціальної психології, набуття таких особистісних якостей як загальний і соціальний інтелект, володіння комунікативними навичками, вміння орієнтуватися в соціальних подіях, а в перспективі робота психолога сприяє особистісному зростанню.

Отримані дані дозволили розробити рекомендації щодо вироблення соціальних уявлень і уявлень про професію психолога. До них належать проведення бесід зі студентами і практичне тренінгове заняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К.А. Социальное мышление личности / К.А. Абульханова // Современная психология: состояние и перспективы исследований. Ч.3. Социальные представления и мышление личности. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2002. – С. 88-103.
2. Абульханова-Славская К.А. Жизненные перспективы личности. / Е.В. Шороховой. – М., 1987. – С.137-145.
3. Давыдов В.В. Учение А.Н. Леонтьева о взаимосвязи деятельности и психического отражения // А.Н. Леонтьев и современная психология. – М., 1983. – С.128-140.
4. Донцов А.И. Концепция социальных представлений в современной французской психологии / А.И. Донцов, Т.П. Емельянова. – М., 1987. – 427 с.
5. Емельянова Т.П. Социальное представление – понятие и концепция: итоги последнего десятилетия / Т.П. Емельянова // Психол. журн. – 2001. – Т. 22, №6. – С. 39-47.
6. Зиброва С.В. Профессиональное сознание: репрезентация и образ профессии. – Дисс. канд. психол. наук. – Красноярск, 1999. – 122с.
7. Медведев Д.А. Образ мира как внутренний фактор развития личности студента педагогического вуза. – Дисс. ...канд. психол. наук. – Ставрополь, 1999. – 206с.

8. Московичи С. Социальное представление: исторический взгляд / С.Московичи // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 1. – С. 3-18; № 2. – С. 3-14.
9. Нечаев Н.Н., Резницкая Г.И. Профессиональное сознание как предмет психолого-педагогического исследования в высшей школе. – Саранск, 1989. – 158с.
10. Самоукина Н.В. психология и педагогика профессиональной деятельности. – М., 2000. – 384с.
11. Смирнов С. Д. Понятие «образ мира» и его значение для психологии познавательных процессов // А. Н. Леонтьев и современная психология. - М., 1983. – С. 172-197.
12. Социальная психология / [Под ред. С. Московичи]. – [7-е изд.] – М.–СПб.: Изд-во "Питер". – 2007.
13. Соціальні уявлення молоді . Особливості та шляхи формування. Колективна монографія / [За ред. І.В. Жадан]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 218 с.
14. Трушкова С.В. Особенности представлений о средней школе в различных социальных группах. – Дисс. канд. психол. наук. – М., 1996. – 157с.
15. Фомічова В.М. Соціальні уявлення у проблематиці сучасної соціальної психології / В.М. Фомічова // Зб. наук. пр. Психологічні науки. – Т. 2. – Вип. 4. – С. 242-245.
16. Шихирев П.И. Современная социальная психология / П.И. Шихирев. – М., 1999. – 448с.